

ВІДГУК
офіційного опонента Сліпченка Святослава Олександровича,
доктора юридичних наук, професора, професора кафедри цивільно-
правових дисциплін
Харківського національного університету внутрішніх справ

на дисертаційну роботу **Міняйло Діани Геннадіївни**
на тему **«Забезпечення та захист прав осіб з інвалідністю за договором**
перевезення пасажирів»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії
з галузі знань 08 Право, за спеціальністю 081 Право

Дисертаційне дослідження Д.Г. Міняйло є науковою кваліфікаційною роботою, оригінальним авторським дослідженням проблем наукового теоретичного та правозастосовного характеру щодо забезпечення та захисту прав осіб з інвалідністю за договором перевезення пасажирів, в якому запропоновано науково обґрунтоване їх вирішення.

Актуальність теми дисертаційного дослідження зумовлена наявністю проблем теоретичного та прикладного (правозастосовного) характеру, які мають прояв:

- низький рівень забезпечення здійснення та захисту прав пасажирів з інвалідністю за договорами перевезення пасажирів;
- наявність порушень прав осіб з інвалідністю та відсутність ефективного механізму їх захисту;
- наявність прогалин правової охорони прав пасажирів з інвалідністю на рівні нормативного закріплення їх прав та гарантій їх здійснення та захисту;
- «відставання» позитивного права України в частині нормативного забезпечення прав пасажирів з інвалідністю за договорами перевезення від законодавства ЄС, що потребує подальшої адаптації транспортного законодавства України до права ЄС;
- нерівномірність правового забезпечення прав пасажирів з інвалідністю на різних видах транспорту;
- високий рівень латентних правопорушень прав пасажирів з інвалідністю (як через низьку обізнаність пасажирів з інвалідністю про свої

права, так і мінімальний рівень їх нормативної регламентації, що не відповідає їхнім потребам);

- відсутність комплексних монографічних досліджень проблем забезпечення прав осіб з інвалідністю за договором перевезення пасажирів та їх вирішення;

- потреба в науковому теоретичному обґрунтуванні «методологічної основи», на якій має будуватися «ідеальна модель» правового регулювання відносин з перевезення пасажирів з інвалідністю за договором перевезення пасажирів, яка має містити ефективний механізм забезпечення та захисту їх прав та вирішення окремих проблемних питань правозастосування в означеній сфері.

Звичайно, певні кроки в напрямку вирішення цих проблем на нормативному рівні було зроблено шляхом внесення змін та доповнень до транспортного законодавства, однак, вони не мали системного характеру та були нерівномірними на різних видах транспорту, мали сингулярний характер під впливом вимог законодавства ЄС в умовах проведення адаптації чи намагань окремих Президентів України спробувати вирішити наявні проблеми на рівні окремих видів транспорту.

В дисертаційних дослідженнях окремих науковців також ставився ряд питань забезпечення та захисту прав пасажирів з інвалідністю за договорами перевезення, проте, вони не мали комплексного та системного характеру, а були, скоріше, вибірковими, оскільки зосереджували увагу на найбільш «кричущих» проблемах, пов'язаних з порушенням прав пасажирів з інвалідністю.

Означене дає підстави для однозначного висновку про актуальність та своєчасність дослідження, нагальну необхідність вирішення наукових та практичних завдань забезпечення та захисту прав осіб з інвалідністю за договором перевезення пасажирів.

Зазначимо, що дослідження, висновки та пропозиції, зроблені за його наслідками мають наукову та практичну цінність: науково-теоретичну - для

подальших наукових досліджень цивільного права та практичну – з точки зору удосконалення правового регулювання відносин з перевезення осіб з інвалідністю за договором перевезення пасажирів, в нормотворчій роботі та правозастосовній практиці.

Роботу виконано в межах комплексних наукових проєктів кафедри цивільного права Запорізького національного університету «Основні напрямки удосконалення законодавства України в умовах євроінтеграційних процесів» (номер державної реєстрації 0115U00710).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Ознайомлення зі змістом дисертаційного дослідження та публікаціями автора, які було використано в роботі, дає підстави для висновку про високу ступінь обґрунтованості його наукових положень, висновків, рекомендацій та пропозицій та їх достовірність.

Дослідження має концептуальний характер та продуману логічну структуру, яка є продуманою, логічною, пропорційною, відповідає критеріям взаємовиключення і неперервності. Вона дозволила вирішити всі завдання, поставлені автором у відповідності до мети роботи, визначеної об'єктом та предметом дослідження. Дослідження виконане в межах визначених об'єкту та предмету та вирішує низку складних теоретичних та практичних завдань, яким до того, в науці цивільного права не було приділено належної уваги. Результати проведеного дослідження мають те значення, що вони дозволяють використати їх для формування ефективного механізму забезпечення та захисту прав осіб з інвалідністю в транспортній сфері, в сфері здійснення ними права на свободу пересування, скориставшись транспортом загального користування за договором.

Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, які охоплюють 8 підрозділів, висновків, списку використаних джерел, а також додатків. Додаток Б містить пропозиції з удосконалення чинного

законодавства України шляхом внесення змін та доповнень до окремих нормативних актів.

В роботі послідовно розриваються питання, які в межах визначеного предмету дослідження дозволяють досягнути мети та поставлених завдань: охарактеризовано транспортну послугу як економіко-правову категорію та об'єкт правового регулювання; розкрито зміст принципів рівності та заборони дискримінації в механізмі забезпечення прав пасажирів з інвалідністю та визначено їх філософсько-правовий аспект; визначено поняття та структуру правового статусу особи з інвалідністю як споживача транспортної послуги за договором перевезення пасажирів; визначено особливості та закономірності становлення законодавства України у сфері забезпечення та захисту прав пасажирів з інвалідністю за договором перевезення; визначено особливості адаптації законодавства України до європейських стандартів у сфері забезпечення та захисту прав пасажирів з інвалідністю за договором перевезення; з'ясовано роль органів державної влади та суб'єктів громадянського суспільства в механізмі забезпечення та захисту прав пасажирів з інвалідністю; надано правову характеристику юрисдикційного та альтернативного захисту прав пасажирів з інвалідністю за договором перевезення; внесено пропозиції з удосконалення актів чинного законодавства України у сфері забезпечення прав пасажирів з інвалідністю (Додаток Б).

Вони послідовно та системно вирішені у відповідних трьох розділах та підрозділах, на які «розбито» структуру роботи: детермінізм та стан дослідження здійснення прав на перевезення осіб з інклюзивними потребами (Розділ 1), правове регулювання сфери забезпечення та захисту прав особи з інвалідністю як пасажирів за договором перевезення (Розділ 2), інституційна характеристика забезпечення та захисту прав пасажирів з інвалідністю за договором перевезення (Розділ 3).

Правильне визначення автором об'єкта та предмета дослідження дозволило презентувати результати дослідження на основі цілісної та

науково обґрунтованої ідеї, донести власні ідеї та пропозиції, позбавлені формалізму та схоластики, що дозволило зробити реальний вклад в цивільно-правову науку.

Методологічну основу дисертаційного дослідження становить сукупність загальнонаукових і спеціальних методів пізнання: діалектичний, системний, структурно-функціональний, правового аналізу, порівняльно-правовий, правового прогнозування, моделювання. В сукупності їх застосування дозволило пізнати явище правової дійсності у взаємодії та взаємозв'язку, визначити стан забезпечення прав осіб з інвалідністю за договорами перевезення пасажирів та встановити причини, які завадили формуванню ефективного механізму правового регулювання відносин з перевезення пасажирів з інвалідністю, в якому б рівень визначення їх правового становища та забезпечення їх прав задовольняли б потреби пасажирів з інвалідністю у здійсненні ними своїх прав на свободу пересування транспортом загального користування на безбар'єрній основі як рівних учасників цивільних відносин на основі принципів рівності та недискримінації.

В роботі автором використано значну кількість емпіричного матеріалу, включаючи міжнародне право та законодавство України та низки зарубіжних країн, Рішення Європейського суду з прав людини, судові рішення США, Канади, Німеччини, Індії та національну судову практику вирішення спорів щодо захисту прав пасажирів з інвалідністю, проаналізовано та критично оцінено позиції науковців з досліджуваних питань, надано їм авторську оцінку, зокрема: С.М. Бервено, Д.В. Бобрової, Т.В. Боднар, І.В. Булгакової, А.В. Волкової, А.Б. Гриняка, У.П. Гришко, І.В. Давидової, О.В. Дзери, С.Ф. Демченко, А.С. Довгерт, Ю.О. Заїки, І.Р. Калаур, В.М. Коссака, О.О. Кот, Н.С. Кузнецової, І.С. Лукасевич-Крутник, В.В. Луця, Р.А. Майданика, Г.К. Матвєєва, А.О. Мінченка, О.М. Нечипуренка, С.О. Погрібного, П.М. Рабіновича, С.В. Резніченка, З.В. Ромовської, Г.В. Самойленка, М.М. Сібільова, І.В. Спасибо-Фатєєвої, Р.О. Стефанчука, Є.О. Харитонова, Г.В.

Цірат, Я.М. Шевченко, Р.Б. Шишки, В.Л. Яроцького та зарубіжних науковців. Використання їхніх праць та праць інших науковців мають необхідний рівень цитування.

Власні висновки, уточнення та позиції зі спірних чи дискусійних в науці питань є достатньо науково обґрунтованими та аргументованими. Це дає підстави для загального висновку щодо обґрунтованості висновків, рекомендацій та пропозицій, що містяться в роботі за результатами дослідження. Всі вони є авторськими, новими та обґрунтованими та не повторюють відомі в науковій літературі положення та висновки.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає у тому, що воно є першим у вітчизняній науці цивільного права спеціальним самостійним комплексним завершеним дослідженням забезпечення та захисту прав осіб з інвалідністю за договором перевезення пасажирів.

Серед найбільш важливих елементів новизни, на наш погляд, варто віднести наступні висновки, умовиводи, рекомендації, положення та пропозиції:

обґрунтування, що право на доступність та безбар'єрність перевезень пасажирів з інвалідністю є проявом принципів рівності та недискримінації на транспорті;

що право пасажирів з інвалідністю на доступність перевезень повинне включати: право на доступність транспортної інфраструктури, доступність транспортної послуги, доступність інформації про транспортну послугу та про можливу допомогу, право на допомогу у випадку потреби та право на ефективний правовий захист. Вони мають бути визнані та закріплені на рівні ЦК України (с. 11);

положення принципу рівності в частині визначення не лише рівних прав пасажирів з інвалідністю у порівнянні з іншими пасажирами, але й у рівності їх можливостей, зокрема, здійснити подорож самостійно, нарівні з іншими пасажирами без допомоги або отримати допомогу у випадку, якщо така особа потребує її;

наукові підходи до визначення змісту категорії «захист прав пасажирів» в частині включення до неї не лише відновлення порушеного права, але й протидію такому порушенню (с. 12);

підхід, згідно якого до альтернативного захисту прав пасажирів з інвалідністю та обмеженою рухливістю (як неюрисдикційної форми захисту), окрім самозахисту та претензійного порядку вирішення спорів між перевізником та пасажиром, запропоновано віднести відмову пасажирів від договору без фінансових витрат для пасажирів, право на яку закріпити в актах транспортного законодавства, зокрема, з підстав: коли такий пасажир не зміг скористатися транспортною послугою через непридатність транспортного засобу для перевезення таких пасажирів за умови, що йому не було надано інформацію, в т.ч. на його запит, про конструктивну непридатність такого транспортного засобу до перевезення пасажирів з інвалідністю чи обмеженою рухливістю; або у випадку, якщо йому не надано допомогу в посадці до транспортного засобу чи висадки з нього, за умови, що запит про допомогу подавався перевізнику завчасно, відповідно до вимог актів транспортного законодавства, або коли перевізником не було здійснено всіх можливих заходів, спрямованих на надання допомоги такому пасажирові;

позиція позитивізму, за якою захисту підлягають охоронювані права. Для забезпечення здійснення та захисту прав пасажирів з інвалідністю запропоновано ч. 1 ст. 911 ЦК України доповнити п. 8 наступного змісту: «8) пасажирів з інвалідністю, з особливими потребами, включно з обмеженою рухливістю та маломобільні на засадах рівності мають право на доступність: інформації до моменту укладання договору перевезення про умови договору перевезення, включно дату та місце відправлення, маршрут, вартість проїзду, тип та вид транспортного засобу, та можливість здійснити поїздки самостійно, без сторонньої допомоги; під час посадки, перевезення та висадки, - на доступність транспортної інфраструктури та транспорту для безперешкодного самостійного, без сторонньої допомоги здійснення поїздки та отримання допомоги у разі необхідності» (с. 14-15);

застосування способів захисту цивільних прав, закріплених ст. 16 ЦК України обмежено актами транспортного законодавства. Пропозиція забезпечити право пасажирів з інвалідністю на захист своїх порушених прав наданням права на відшкодування майнової та моральної шкоди, завданої порушенням права на доступність транспортної послуги, інформації про неї, на допомогу чи інформацію про неї. Запропоновано доповнити ч. 1 ст. 911 ЦК України пунктом 9 у наступного змісту: «9) пасажир з інвалідністю має право на відшкодування майнової та моральної шкоди, завданої порушенням права на доступність транспортної послуги, на допомогу та інформацію про них» (п. 14 Висновків, с. 221) та ін..

Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій в наукових публікаціях. Основні положення та висновки дослідження відображено в 4-х наукових статтях, опублікованих у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових видань в галузі Права.

Наукове та практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що сформульовані в дисертації теоретичні положення, висновки та пропозиції спрямовані на подальше вдосконалення чинного цивільного та спеціального транспортного законодавства, розвиток доктрини цивільного права в контексті забезпечення здійснення цивільних прав, включно за договірними зобов'язаннями, можуть слугувати основою для подальших теоретико-правових досліджень, присвячених проблемним питанням забезпечення прав осіб з інвалідністю як учасників цивільних відносин, в правотворчій діяльності, - при розробці та прийнятті нормативно-правових актів, спрямованих на забезпечення та захист прав осіб з інвалідністю за договорами перевезення пасажирів та в освітньому процесі при викладанні дисциплін «Цивільне право», «Транспортне право» та ін..

Дотримання академічної доброчесності. В науковій роботі та публікаціях фактів порушень академічної доброчесності (академічного плагіату, самоплагіату, фабрикації, фальсифікації) не виявлено. В роботі містяться посилання на праці інших науковців шляхом цитування у

відповідності до законодавства України про авторське право та суміжні права.

Дискусійні положення дисертаційного дослідження. В роботі автор намагається застосувати нові, нетривіальні підходи до вирішення поставлених завдань, що сприяло досягненню мети дослідження. Автор звертається до спірних та дискусійних питань в науці, сміливо відстоює власну точку зору та обґрунтовує її, піддає справедливій критиці окремі аргументи та позиції науковців через призму сучасних уявлень та підходів приватного права. В висновках є об'єктивним та прагне обґрунтованості, яка базується на законах логіки: тотожності, протиріччя та виключення третього, керується загальнонауковими та спеціальними методами наукового пізнання, зокрема, діалектики та ін.. Водночас, окремі з них викликають дискусію чи потребують уточнення. Серед них:

1. Назву Розділу 1 «детермінізм та стан дослідження здійснення прав на перевезення осіб з інклюзивними потребами», на наш погляд, можливо уточнити, оскільки змістовно йдеться про детермінізм та стан дослідження здійснення права на свободу пересування особами з інвалідністю (з інклюзивними потребами) за договором перевезення пасажирів. Проте, і визначене автором формулювання загалом відповідає загальній тематиці (с. 84);

2. Потребує уточнення щодо використання автором категорій «особа з інклюзивними потребами», «особа з інвалідністю», «пасажир з інвалідністю» на предмет їх тотожності, протиріччя, підлеглості, співпадання чи несумісності на основі «логічного квадрату» (с.с. 5, 12, 17, 50, 54);

3. Попри схвальну оцінку пропозиції автора визнати за пасажиром з інвалідністю та закріпити нормативно за ним право на відмову від договору перевезення у випадку, якщо такий пасажир не зміг скористатися транспортною послугою через непридатність транспортного засобу для перевезення таких пасажирів за умови, якщо йому не було надано інформацію, в т.ч. на його запит, про конструктивну непридатність такого

транспортного засобу до перевезення пасажирів з інвалідністю чи обмеженою рухливістю; або у випадку, якщо такому пасажиру не надано допомогу (при бар'єрності транспортної інфраструктури, в т.ч. при спробі посадки до транспортного засобу, за умови, що такий запит на допомогу подавався перевізнику завчасно, відповідно до вимог актів транспортного законодавства, або коли перевізником не було здійснено спроб вживання всіх можливих заходів, спрямованих на надання допомоги такому пасажиру) (с. 191-192), автором висновків сформульовано так, що складається враження, ніби автор у визнанні цього права пасажирів з інвалідністю як альтернативного захисту протиставляє право на таку відмову з самозахистом і претензійним порядком захисту (с. 14). З тексту ж роботи вбачається, що автор мав на меті доповнити змістовно самозахист можливістю пасажирів з інвалідністю скористатися своїм правом на відмову від договору у випадку порушення його прав перевізником.

Загалом, зазначені зауваження не впливають на загальну високу позитивну оцінку дисертаційного дослідження Д.Г. Міняйло, а носять, здебільшого, дискусійний та рекомендаційний характер.

Загальний висновок. Дисертаційне дослідження Д.Г. Міняйло за темою «**Забезпечення та захист прав осіб з інвалідністю за договором перевезення пасажирів**» виконане дисертантом самостійно з дотриманням вимог доброчесності. Воно є авторським, новим та системним. Одержані в результаті його проведення висновки, пропозиції та рекомендації належним чином аргументовані та обґрунтовані, мають важливе теоретичне та практичне значення, вирішують важливе наукове завдання формування правової моделі вирішення проблем забезпечення та захисту прав осіб з інвалідністю за договором перевезення пасажирів.

Наведене дає підстави для висновку, що дисертаційне дослідження на тему «**Забезпечення та захист прав осіб з інвалідністю за договором перевезення пасажирів**» повністю відповідає вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової

спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (Постанова Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44), а її автор **Міняйло Діана Геннадіївна** заслуговує присудження їй ступеня доктора філософії з галузі знань 08 Право, за спеціальністю 081 Право.

Офіційний опонент:

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри цивільно-правових дисциплін
Харківського національного університету
внутрішніх справ

С.О. Сліпченко